

УДК 94(477):329.71 «1989/2010»

М. М. Зеркаль

**ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКИ КООРДИНУЮЧИХ,
ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ОРГАНІВ
ЕТНОМЕНШИН УКРАЇНИ ДО ПРОБЛЕМ ОСВІТИ
(1991 – 2012 рр.)**

Важлива роль в ієрархії національно-культурних товариств належала координуючим та представницьким органам. В Україні нагромаджений досвід їх діяльності, в тому числі і в галузі освіти етнospільнот. Протягом 1990-х років відповідними етносами було утворено Меджліс (1991 р.), Єврейську раду (1992 р.), Фолькскрат (1996 р.). Ці органи, попри проблеми легалізації українським законодавством, сприяли формуванню нового типу етнічного самоврядування, в якому поєднувалися риси територіальної та національно-культурної автономії.

На сьогоднішній день ця важлива проблематика в Україні перебуває на стадії початкового висвітлення. Мета і завдання даної розвідки полягають у показі, узагальненні проблем освіти, пов'язаних з забезпеченням етномовної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл.

Деякі аспекти цієї проблеми одержали фрагментарне висвітлення в роботах В. Наулка, Я. Калакури, О. Курінного, М. Панчука, В. Котигоренка, Д. Табачника, Г. Москаля, В. Вороніна, Р. Чілачави, Т. Пилипенко. Вони здебільшого присвячені етнонаціональній структурі українського суспільства, сучасному стану етнomenшин, освітній політиці держави, особливостям процесів етнічного відродження. Особливе значення мала розробка українськими вченими концептуальних підходів до аналізу в цілому етнокультури як саморегульованої системи, сфери реалізації людських цінностей, теорії етносу тощо. Водночас проблеми етномовної відповідності громадян України, процедури оновлення і удосконалення змісту освіти, діяльність громадських формувань по організації вивчення мов потребували спеціального комплексного вивчення, системного та критичного аналізу.

Без перебільшення можемо констатувати, що в найбільшій мірі співпраця між органами держави і громадськими організаціями етнomenшин розвивалася саме в галузі освіти. Форми взаємодії були достатньо прості – у відповідь на запит і ініціативу окремих етнічних товариств чи етнічних груп державні органи надавали фінансову допомогу і організаційні сприяння. Держава створювала умови для соціального інвестування.

В 1992 р. Меджлісом кримськотатарського народу була ухвалена Програма навчання кримськотатарських студентів у вузах Туреччини. В

1997 р. уряд Туреччини ввів програму TCS (випробування в тюркських республіках) – тести для абітурієнтів, бажаючих здобувати освіту в Туреччині. Далі ті, хто успішно їх складав, направлялись на навчання на вісім місяців до підготовчого інституту по вивченню турецької мови (TOMER). Після цього слухачі розподілялись до вузів для проходження підготовки по спеціальностях, які були обрані. Щорічно урядом Туреччини виділялося 45 квот кращим випускникам кримськотатарських шкіл. Навчання було безкоштовним. В 2000 р. в Туреччині навчалося 309 студентів і 11 аспірантів з АР Крим. За сім років дії програми випускниками турецьких вузів стало 33 фахівці. Міністерство вищої освіти Туреччини щорічно відбирало п'ять кращих випускників з України для навчання в аспірантурі. За минулі роки мали місце і труднощі, зокрема з працевлаштуванням випускників турецьких вузів. Не вирішувалося питання між Туреччиною і Україною про визнання дипломів. Випускники турецьких вузів були фаховими спеціалістами, вільно володіли турецькою, англійською, кримськотатарською, російською мовами [3].

Меджліс приділяв увагу формуванню низки спеціальних недержавних організацій, які відстоювали, в тому числі, і освітні права кримських татар. Однією з таких була Асоціація кримськотатарських працівників освіти «Мааріфчі», зареєстрована в 1996 р. як громадська, недержавна організація. Вона стала однією з небагатьох в Україні структур, яка відстоювала інтереси освіти. До неї увійшли вчителі, працівники дошкільних і позашкільних установ, викладачі професійних училищ і вузів; діячі науки, культури і мистецтва; особи, що займались просвітницькою діяльністю; представники установ і організацій, що співпрацювали з освітніми закладами. Мета організації – скоординувати зусилля зацікавленої громадськості в справі відродження, розвитку і становлення освіти кримських татар в єдиній системі освіти АР Крим. Серед завдань – сприяння державним структурам освіти по реалізації «Концепції освіти на рідній мові АР Крим»; надання необхідної допомоги в підготовці наукової, технічної і творчої інтелігенції, спеціалістів вищої кваліфікації; сприяння оволодінню молоді основами національно-традиційної і загальної культури, формування світогляду шляхом використання самобутньої етнопедагогіки і нових загальноосвітніх технологій; створення толерантної аури стосунків етносів; соціальний захист працівників освіти, учнівської молоді; участь у роботі наукових, методичних семінарів, конференцій, нарад в сфері освіти і культури [1, с. 20].

«Мааріфчі» сприяла відкриттю шкіл із кримськотатарською мовою навчання, надавала допомогу в науково-методичному забезпеченні освітньо-виховного процесу в навчальних закладах із кримськотатарською мовою навчання. В програмі асоціації серед напрямків діяльності визначалися: сприяння розвитку рідної мови й писемності на землі предків у Криму, виховання кримськотатарської

молоді на основі традиції народної педагогіки та підготовка її до продуктивної роботи й активного життя в сучасному суспільстві, підвищення її інтелектуального потенціалу, сприяння в підготовці народних кадрів [7]. Завдяки сприянню «Маарифчі» у вищих навчальних закладах Туреччини здобували освіту або пройшли навчання кілька сотень студентів і десятки аспірантів. В 2006 р. Міністерство народної освіти Туреччини виділило 40 місць для безкоштовного навчання кримськотатарської молоді в дев'яти державних ВНЗ країни. В 2007 р. в Туреччині навчалось 250 студентів [7].

«Маарифчі» з 1997 р. традиційно проводить щорічний республіканський конкурс «Відмінник-учитель». Видавала газету «Маариф ишлери» («Справи освіти» – як додаток до газети «Ян'и Донья» («Новий світ»)).

Асоціація ініціювала створення в структурі Міністерства освіти й науки Криму управління освіти кримськотатарською мовою та лабораторії освіти кримськотатарською мовою при Кримському республіканському інституті післядипломної підготовки кадрів [7].

Асоціація кримськотатарських працівників освіти «Маарифчі» крім того, що сприяла відкриттю кримськотатарських шкіл і класів, видавала вчительську газету «Маариф ишлери» («Справи освіти»), педагогічний журнал «Тасиль» («Освіта»). З 1999 р. газета виходила як додаток до газети «Яньи донья», а з січня 2006 р. вона почала видаватися як окремий орган. Газета «Маариф ишлери» висвітлювала актуальні проблеми освіти кримських татар, публікувала інформацію Міністерства освіти і науки України та Криму, Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти (КРІППО), пропагувала передовий педагогічний досвід учителів, висвітлювала життя кримськотатарських шкіл та їх діяльність. Нова рубрика в газеті «Уроки вчителя Сейрана Усеїнова» – це чудові сторінки живого розмовного уроку в сім'ї. В рубриці «Наша енциклопедія» розповідалося про історію освіти кримськотатарського народу та багато іншого.

Навчально-методичний журнал «Тасиль» видавався з 2001 р. і швидко став настільним навчально-методичним підручником для педагогічних працівників. Спочатку цей журнал створювався за підтримки фонду проекту на прохання учителів та викладачів вищих навчальних закладів, працівників дитячих садків і бібліотек, випуск цього журналу був продовжений.

Фольксрат німців України, сформований Першим Всеукраїнським з'їздом німців, як центральний постійно діючий представницький орган, мав низку повноважень, у тому числі розробляти і контролювати виконання програм відродження (включаючи і освітні). В кінці 1996 р. фольксрат на своєму засіданні затвердив Програму організації освіти і розвитку системи безперервної освіти дітей і молоді німців України та 1997 р. На її виконання були розроблені і прийняті проекти: «Центр безперервної освіти німців в Україні «Bildung», «Центр дитячого

відпочинку і культурно-освітньої роботи» [2, с. 167]. Виконуючи Програму створення і розвитку системи німецької безперервної освіти в Україні, було реалізовано проєкт «Німецька гімназія в м. Донецьку», що включав створення дитячого садка з навчанням за Вальдорфською методикою, середньої школи з німецькою мовою викладання та закладу професійної освіти.

Після Першого з'їзду німців України Фольксрат займався розбудовою структурних ланок. Діяв на основі «Положення про Фольксрат». Фольксрат діяв на основі Конституції, законів України та зазначеного Положення. На першому засіданні, яке відбулося 28 лютого – 1 березня 1997 р., були обговорені питання: діяльності форштанду Фольксрату після Першого з'їзду німців України; Проєкти Фольксрату в галузі освіти, історії, культури, роботи з молоддю, виробничої практики і професійної освіти; узгодження відносин ландратів і Фольксрату. З доповідями виступили Г. Гроут, В. Батицький, О. Дингес, О. Ноллендорф, О. Гетц, В. Пауль. Окремо слід сказати про схвалені на засіданні Тези політичної платформи Фольксрату. Вони мали на меті зміцнити політичний авторитет органу серед владних структур України й Німеччини, а також декларувати його рішучі кроки у справі національного відродження. У преамбулі документа відзначалося, що «в умовах нових демократичних можливостей суверенної України її німецьке населення досягло в 1996 р. максимального рівня громадської самоорганізації, яка відповідає визначенню національно-культурної автономії».

У період між засіданнями Фольксрату його діяльність також була досить насиченою і багатоманітною. Однією з форм роботи став прийом офіційних делегацій головою та його заступниками. Члени Фольксрату брали участь у загальнодержавних акціях: урочистих зборах з нагоди знаменних подій, «круглих столах», конференціях, колоквиумах з проблем етнонаціональної політики, в офіційних зустрічах керівництва України й ФРН. Регулярними стали зустрічі та консультації в посольстві Німеччини в Україні. У серпні 1998 р. за ініціативою Фольксрату та ВТН «Відергебурт» були проведені Дні національної скорботи німців України. Заходи пройшли по всіх регіонах держави, у Києві відбулися збори.

Однак аналіз діяльності і форштанду, і Фольксрату свідчить, що протягом 1996–1999 рр. в їх роботі стався поступовий спад. Навіть побіжний погляд на шпальти газети «Deutscher Німецький Канал» дозволяє помітити, що інформація про ці вищі представницькі органи Фольксрату, нерегулярно проводились і засідання форштанду. Керівництво пояснювало це відсутністю фінансування з боку Німеччини.

Підготовка до других річних зборів Фольксрату в грудні 1999 р. виявила протистояння серед його членів, неузгодженість у діях з ВТН «Відергебурт». Опозиція, до якої ввійшли три заступники голови Фольксрату – В. Пауль, В. Самойленко і О. Гетц, вимагала провести збори Фольксрату під гаслом «Вотум довіри форштанду». Вони

сподівалися на офіційне висловлення недовіри Г. Гроту. Останній був переконаний, що опозиція діє за вказівкою комерційних структур, які прагнуть зруйнувати всю систему громадської самоорганізації й безконтрольно збагачуватися за рахунок кредитів та допомоги з Німеччини.

При Єврейській раді України працювала комісія з питань освіти, яка, насамперед, займалася збереженням та розвитком мови ідиш. У рамках діяльності цієї комісії було проведено кілька конференцій, семінарів, нарад з питань вивчення мови ідиш, як рідної мови українських євреїв. Також велася робота по обов'язковому вивченню мови ідиш у школах з єврейською мовою навчання. Ці питання неодноразово піднімалися в Комісії з мовних питань при Президенті України в Міністерстві освіти України.

Єврейська Рада мала свої представництва в усіх областях України. Упродовж діяльності Єврейська Рада, разом із Товариством єврейської культури України як своєю частиною, стала членом Європейського Єврейського конгресу та Європейської ради єврейських громад. Крім того, вони спільно здійснювали програму увічнення пам'яті жертв фашизму. При Раді створено фонди «Пам'ять Бабиного Яру» та «Пам'ять Холокосту», які працювали над увічненням пам'яті євреїв, загиблих на території України. Приділяли увагу збереження рідної мови. В 2002 р. за їх ініціативи був проведений «круглий стіл» «Збережемо мови ідиш та сучасний стан європейської культури в Україні» [4, с. 286].

На загальноукраїнському рівні вагому роль у захисті освітніх інтересів етносів відігравали професійні організації. Наприклад, інтереси росіян перш за все відстоювали ті, що об'єднували мовознавців – Асоціація вчителів російської мови і літератури, Українська асоціація викладачів російської мови та літератури.

Окремі Асоціації національно-культурних товариств у своєму складі мали Центри, групи, організації, які опікалися професійними питаннями. Важливу роль у діяльності Асоціації єврейських організацій відігравав Центр єврейської освіти, який опікався наданням методичної допомоги викладачам івриту, єврейської історії, традиції та літератури.

Таким чином, координуючі, представницькі та професійні органи самоорганізації етносів України проводили різні напрямки освітньої роботи: вносили пропозиції щодо розбудови етнічного освітнього простору до органів державної влади всіх рівнів; розробляли освітні стратегії та програми; дбали про розширення мережі навчальних закладів; здійснювали різні форми міжнародної співпраці. В майбутньому їх роль має лише зростати та знаходити нові форми втілення в практичній діяльності місцевих органів державної влади та самоврядування.

Список використаної літератури

1. **Ассоциация** Крымскотатарских работников образования «Маарифчи» // Відродження. – 1998. – № 2. – С. 20.
2. **Васильчук В. М.** Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.) / В. М. Васильчук. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004 – 341 с.
3. Седвапова Э. Образование в Турции: проблемы и перспективы / Эльмас Седвапова // Авдет. – 2000. – 26 жовтня.
4. **Лойко Л. І.** Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: монографія / Л. І. Лойко. – К.: ПЦ «Фоліант», 2006. – 633 с.
5. **Поточний** архів Фолькрату. 1996 // Постанови.
6. **Поточний** архів Фолькрату. 1996 // Тези політичної платформи.
7. **Центр** інформації та документації кримських татар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimeatau.org.ua>
8. **Мовна** ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К.: ПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
9. **Мовчан О.** Формування міжнаціональної та міжетнічної толерантності в учнівському та студентському середовищі / О. Мовчан // Національна злагода: спільне минуле-спільне майбутнє (проблеми вшанування пам'яті жертв трагедії етносів України). – К., 2002. – С. 95–98.
10. **Наказ** Міністерства освіти про затвердження галузевої програми про поліпшення вивчення української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/files/normative/2012-11-20/1431/nmo1288.doc
11. **Стан** та проблем реалізації державної мовної політики у системі освіти для національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.niss.gov.ua
12. **Указ** Президента «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7618.html>
13. **Ющук І. П.** Державна мова і освіти національних меншин / І. П. Ющук // Відродження. Часопис. – 1997. – № 3. – С. 5–7.

Зеркаль М. М. Історичні трансформації політики координуючих, представницьких та професійних органів етноменшин України до проблем освіти (1991 – 2012 рр.)

Досліджується місце і роль освіти етноменшин в діяльності координуючих, представницьких та професійних органів етноменшин. Визначена їхня роль у розвитку полікультурних традицій виховання, створенні ефективних педагогіко-технологічних і методичних засобів навчання у початкових, середніх та вищих навчальних закладах України впродовж 1990–2000 – х років.

Окрему увагу у статті приділено діяльності органів етноспільнот – Меджлісу (1991 р.), Єврейської ради (1992 р.), Фолькрату (1996 р.), які сприяли формуванню нового типу етнічного самоврядування, що поєднувало риси територіальної та національно-культурної автономії.

Доводиться, що представницькі та професійні органи самоорганізації етносів України проводили різні напрямки освітньої роботи: розробляли освітні стратегії та програми; дбали про розширення

мережі навчальних закладів; здійснювали різні форми міжнародної співпраці.

Ключові слова: освіта, етнос, освітній проект, навчальні заклади.

Зеркаль Н. Н. Исторические трансформации политики координирующих, представительских и профессиональных органов этноменьшинств Украины в проблемах образования (1991 – 2012 гг.)

Исследуется место и роль образования этноменьшинств в деятельности координирующих, представительских и профессиональных органов этноменьшинств. Определена их роль в развитии поликультурных традиций воспитания, создании эффективных педагогико-технологических и методических средств обучения в начальных, средних и высших учебных заведениях Украины на протяжении 1991–2012 годов.

Отдельное внимание в статье уделено деятельности органов этнических сообществ – Меджлиса (1991 г.), Еврейского совета (1992 г.), Фольксрата (1996 г.), которые способствовали формированию нового типа этнического самоуправления, объединявшего черты территориальной и национально-культурной автономии.

Доказывается, что представительские и профессиональные органы самоорганизации этносов Украины проводили разные направления образовательной работы: разрабатывали образовательные стратегии и программы; заботились о расширении сети учебных заведений; осуществляли разные формы международного сотрудничества.

Ключевые слова: образование, этнос, образовательный проект, учебные заведения.

Zerkal M. M. Historical Transformations of Policy of Coordinative, Representative and Professional Bodies of Ukrainian Ethnic Minorities in Education Problems (1991–2012)

The place and role of Ethnic Minorities' education in Coordinative, Representative and Professional Bodies of Ukrainian Ethnic Minorities are examined in the article.

The role of these Bodies in the development of multicultural traditions of education, creation of effective pedagogical technological and methodological means of education in elementary schools, secondary schools and institutes of higher education during 1990–2000-s are determined.

The particular attention is paid to the activity of ethnical communities – Majlis (1991), Jewish Council of Ukraine (1992), and German People's Council (1996). The activity of these Bodies favoured the development of new type of ethnic self-government. This one combines the features of territorial and national-cultural autonomy.

The author is in opinion that German NGOs have demonstrated the most successful work in creating the school system from kindergartens to full secondary education in their native German.

Also is analyzed the activity of Jewish organizations in Ukraine since the acquisition of independence, focused on providing of easy emigration of ethnic Jews to their historical homeland.

It is argued that Coordinative, Representative and Professional Bodies of Ukrainian Ethnic Minorities conducted vast variety of educational work like teaching strategies and programs creation, educational institutions network extension, diverse forms of international cooperation implementation.

Key words: education, ethnos, educational project, educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013 р.

Прийнято до друку 23.04.2013 р.

Рецензент: к. іст. н., доц. Хрящевська Л. С.